

АРХІТЕКТУРА УКРАЇНСЬКИХ КЛУБНИХ БУДІВЕЛЬ. ТРАДИЦІЇ І МАЙБУТНЄ

© Копиляк І. М., 2019

Висвітлено основні етапи формування мережі українських клубних будівель. Досліджено особливості їх функціонального наповнення. На основі аналізу досвіду проєктування культурних центрів запропоновано бачення їхнього розвитку в майбутньому.

Ключові слова: клуб; товариства і спілки; Народний дім.

Постановка проблеми

Українські культурно-просвітницькі будівлі в Галичині та Буковині почали виникати від середини XIX століття. Перед початком II Світової війни сформувалася мережа закладів клубного типу, що рівномірно охопила населені пункти на цих територіях. Народні доми, читальні “Просвіти”, будинки українських товариств та спілок стали справжніми осередками культурного життя українців. З приходом радянської влади відбулася зміна у підходах до організації функціонування українських клубів, які були демократичними та загальнодоступними, а саме їх професійна орієнтація за прикладом “англійського клубу”. Унаслідок цього з’явилися будинки офіцерів, піонерів тощо. Зі здобуттям незалежності, в роки складного економічного стану, криза охопила усі галузі господарства та культури. Велика кількість клубних будівель втратила власників, фінансування, відбувалися занепад та руйнування. Тому в наш час гостро стоїть питання відновлення та розбудови мережі українських культурно-просвітницьких установ, пошуку нових актуальних функцій та можливостей, які даватимуть відповідь на запити суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сьогодні описи окремих культурно-просвітницьких будівель трапляються у наукових працях В. Чепелика [1], В. Вуйцика та Р. Липки [2], О. Ноги [3], І. Жука [4], Ю. Бірюльова [5], Я. Левицького [6], М. Ясінського та І. Чеховського [7]. На окрему згадку заслуговують дослідження Б. Черкеса та Л. Грицюк [8], В. Проскураєва [9, 10] та О. Стояновського [10], у яких ґрунтовно вивчається ця проблема, проте питання функціонування українських клубів у сучасних реаліях потребують подальшого вивчення та обговорення.

Формування цілі статті

Метою дослідження є огляд діяльності історичних українських культурно-просвітницьких будівель та перспективи їх розвитку в сучасних умовах та у майбутньому.

Виклад основного матеріалу

Клуб – громадська організація, яка добровільно об’єднує групи людей з метою спілкування, пов’язаного із політичними, науковими, художніми, спортивними та іншими інтересами, для відпочинку, розваг.

Ідея клубу виникла ще в епоху Античності. Всі охочі збиралися разом у визначеному місці для обговорення питань, що турбували тогочасне суспільство, ділилися знаннями та досвідом.

Після епохи Середньовіччя під словом “клуб” розуміли організацію, для відвідування якої необхідно було стати її учасником, сплачувати членські внески, розділяти загальні інтереси та виконувати правила групи.

У XVII–XVIII ст. з тотальним поширенням в Європі чаю і кави почали з’являтися відповідні клуби. Це були доволі респектабельні товариства – “джентльменські клуби”, куди було важко потрапити сторонній людині. Вони швидко перетворилися на місця обговорення важливих суспільних, політичних і економічних тем.

До XIX ст. свої клуби були у всіх респектабельних спільнот. Існували клуби офіцерів, суддів, парламентарів, адвокатів, вчених тощо. Для спільних зборів, на кошти від членських внесків, купували земельні ділянки, на яких будували клубні будинки, або орендували приміщення в інших власників.

Тоді ж поняття “клуб” почали застосовувати до різних організацій, які ставили основною метою спілкування, проте об’єднувалися за загальними інтересами. З’являлися атлетичні, альпіністські, шахові, спортивні, літературні, автомобільні, музичні, художні клуби.

У XIX ст. в Європі починають виникати перші демократичніші, загальнодоступні клуби з ширшою програмою проведення дозвілля. Такі клуби містили: недільну школу, бібліотеку, приміщення для розваг, такі як спортивні та глядацькі зали, більярдну, приміщення для гри в карти.

Перші українські клуби можна зарахувати до періоду виникнення вечорниць, коли на кожному хуторі було не менше від двох хат під таку клубну діяльність, а в селах та містах – по одній на кожен вулицю. Чи, скажімо, українські релігійні братства, які стали прообразом українських культурно-просвітницьких центрів (товариств, спілок, університетів тощо).

Стаціонарні культурно-просвітницькі заклади клубного типу почали виникати на території України від середини XIX ст. Їх засновували громадські організації та спілки в містах і селах для поширення елементарних знань. При них діяли бібліотеки, читальні, книжкові магазини, лекційні й театральні зали, працювали різноманітні курси та гуртки.

Першим в Україні став Народний дім у Львові, збудований у 1851–1864 рр. за проєктом Вільгельма Шмідта. Тут функціонувала чоловіча гімназія з українською мовою навчання, бібліотека, працювали різноманітні гуртки і культурні товариства, видавалися часописи. Саме тут 29 березня 1864 року відбулася прем’єра вистави першого українського галицького театру “Руська Бесіда”. Можна впевнено стверджувати, що це була одна із перших універсальних українських міських культурно-просвітницьких будівель, яка мала спеціально запроєктовану залу зі сценою, де відбувалися театральні вистави та різноманітні культурні події.

Найбухливіше мережа українських культурно-просвітницьких закладів розвивалась від кінця XIX ст. до 30-х років XX ст. Саме тоді з’являється ціла низка народних домів, читалень “Просвіти”, будинків українських товариств. Надзвичайно вагомий внесок у цей процес зробив видатний будівничий, підприємець та меценат Іван Левинський. Він сам та його фірма долучилися до спорудження народних домів у Стрию (1893–1900 рр.), Копичинцях (1904–1910 рр.), Кіцмані (1906–1907 рр.), Буцневі (1908 р.) та Кам’янці-Струмиловій (тепер Кам’янка-Бузька) – 1911–1912 рр.

Визначним кроком на шляху до пошуку національної своєрідності української архітектури став будинок товариства “Дністер” у Львові, зведений на розі вулиць Руської та Підвальної у 1904–1906 рр. за проєктом І. Левинського, О. Лушпинського, Л. Левинського, Т. Обмінського. Тут були глядацька зала, приміщення для банку, кількох товариств, серед них і спортивної спілки “Сокіл”, яка мала один із перших спортивних залів.

Не можна оминати увагою творчого доробку видатного архітектора Євгена Нагірного, який запроєктував низку непересічних культурно-просвітницьких будівель, які позначені не лише пошуком національного стилю в архітектурі, але й оптимальних функціональних схем. Серед них народні доми в Сяноку та Медиці (тепер територія Польщі), Княгининій Колонії.

Найвдалішим серед усіх проектних рішень майстра можна визнати проєкт Народного дому на Богданівці у Львові. Планувальна схема має окремі функціональні зони: видовищну, просвітницьку та допоміжну, розташовані на різних відмітках трьох поверхів. В окремі блоки виділено санітарно-технічні приміщення. Багатофункціональна зала на 400 місць розташована перпендикулярно до інших приміщень. Ця планувальна схема подібна на ту, що пізніше буде покладена в основу клубу Залізничників (Рокс) архітектора Заремби (Львів, 1938 р.).

Аналізуючи передвоєнні культурно-просвітницькі будівлі, можна помітити, що сільські та міські клуби часто істотно відрізнялися за образним та архітектурно-просторовим вирішенням. Прообразами українських клубів у селах можна вважати традиційну українську хату, а також церкву (народні доми в Кальнім, Буцневі, Турці, Ворохті). Основні приміщення: читальня, гурткові кімнати, зала зібрань, недільна школа, торгівля. Міські ж переважно взорувалися на європейські зразки (народні доми у Львові, Чернівцях, Стрию, Перемишлі), а до базових функцій – читальні з бібліотекою, гуртків, зали зібрань, освітніх та торгових просторів – додалися театральна, офісна (приміщення спілок та товариств) та спортивна.

Рис. 1. Народний дім “Провіта”
с. Мразниця. Загальний вигляд [11]

Рис. 2. Народний дім м. Стрий. Загальний вигляд [12]

З приходом радянської влади змінилися підходи до організації функціонування українських клубів, які були демократичними та загальнодоступними, а саме відбулася їх професійна орієнтація за прикладом “англійського клубу”: з’явилися будинки офіцерів, піонерів тощо. Вони містилися як у старих будівлях (будинок офіцерів у Львові – у просторах Народного дому), так і у спеціально збудованих (Палац культури і техніки заводу ЛОРТА у Львові, 1982 р.).

Зі здобуттям незалежності усі галузі господарства України, зокрема й культура та освіта, зіткнулися з фінансовими труднощами. Багато клубних будівель перебували у занедбаному стані або отримали нових власників і змінили профіль діяльності. Зі стабілізацією ситуації в економіці, культурним розвитком суспільства виник потужний запит на сучасні простори для комунікації, навчання та відпочинку. Для задоволення цих потреб почали з’являтися як новозбудовані культурно-просвітницькі центри (центр Митрополита Андрея Шептицького при УКУ), так і пристосовані (центр архітектури, урбаністики та дизайну “Вежа”, проєкт соціального хабу “LEM station”). Цікавим феноменом останніх років стала популярність культурних просторів, інтегрованих переважно у житлові будівлі (мережа коворкінгів “Комуна”, урбан-бібліотека на вул. Устияновича тощо), які відіграють вагомий роль у культурному житті міста.

Досвід сучасних світових культурних центрів (громадський центр міста Офунато, арх. Chiaki Arai Urban & Architecture Design, 2008 р. або громадський центр міста Алькоркон, арх. B. N. Asociados S. A. Arquitectos, 2007–2010 рр.) переконливо свідчить, що майбутнє за поліфункціональними центрами, які надають широкий спектр культурних та рекреаційних послуг

(універсальні зали, бібліотеки та медіатеки, гурткові приміщення, кафетерії, спортивні та танцювальні зали) і загальнодоступні для мешканців міста, як і історичні українські клуби.

Тому, щоб передбачити розвиток сучасних культурних центрів, визначити їх оптимальну функціональну структуру та об'ємно-просторове рішення, необхідно аналізувати та використовувати архітектурний досвід, особливо кінця XIX – початку XX століть, часу, коли громадські будівлі стають найпопулярнішими як на наших теренах, так і в усьому світі.

Рис. 3. Центр Митрополита Андрея Шептицького в Українському католицькому університеті у Львові. Загальний вигляд [13]

Рис. 4. Громадський центр міста Офунато. Загальний вигляд [14]

1. Чепелик В. Український архітектурний модерн. Львівський центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_07.html. – Назва з екрана. – Дата звернення: 09.11.2019.

2. Вуйцик В. С., Липка Р. М. Зустріч зі Львовом: путівник. – Л.: Каменярь, 1987. – 159 с.

3. Нога О. Іван Левинський: архітектор, підприсмець, меценат. – Л.: Центр Європи, 2009. – 195 с.

4. Жук І. Історико-архітектурний атлас Львова. Будинки Товариства “Дністер”. Зошит 1. – Л.: Центр Європи, 1996. – 10 с.

5. Бірюльов Ю. О. Мистецтво львівської сецесії. – Л.: Центр Європи, 2005. – 184 с.

6. Lewicki J. Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918. – W.: Neriton, 2005. – 590 s.

7. Чеховский И. Прогулка по Черновцам и Буковине. – К.: Балтия-друк, 2007. – 268 с.

8. Черкес Б., Грицюк Л. Возвращение Евгения Нагирного // Архитектура СССР. – 1991. – № 1, 2 – С. 90–103.

9. Проскуряков В. І. Архітектура українського театру. Простір і дія: монографія. – Л.: Вид-во. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2004. – 584 с.

10. Проскуряков В. І., Стояновський О. Проблеми, реалії, перспективи формування нових типів культурно-просвітницьких будинків і споруд у Львові і в Україні. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 1999. – С. 244–247.

11. Мражниця. Народний дім “Просвіта” [Електронний ресурс]. URL: <http://borislav.org.ua/photo/5-0-33-3>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.11.2019.

12. Народний дім (Стрий) [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Народний_дім_по_вул._Народна_Стрий_29_04_04.jpg – Назва з екрана. – Дата звернення: 11.11.2019.

13. The Metropolitan Sheptytsky center, ukrainian catholic university Lviv, Lviv, Ukraine [Електронний ресурс]. URL: <https://behnisch.com/work/projects/1014>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.11.2019.

14. Ofunato Civic Cultural Center and Library / Rias Hall (2008) [Електронний ресурс]. <http://www.chiaki-arai.com/works/ofunato/ofunato.htm>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.11.2019.

I. M. Kopyliak
Lviv Polytechnic National University,
Department of architectural environment design

ARCHITECTURE OF UKRAINIAN CLUB BUILDINGS. TRADITIONS AND THE FUTURE

© Kopyliak I. M., 2019

Modern tendencies of society development indicate that there is a strong need for having spaces for cultural activities, communication and leisure. Therefore, it is really surprising that existing cultural and performing buildings, which were designed and built for these purposes, are ignored and often neglected. Partially passed into private ownership they lose their primary function.

Culturally-performing establishments of club type started appearing on the territory of Ukraine at the beginning of the 19th century. They were being founded by public organizations and communities in cities and villages with the purpose of spreading basic knowledge. Libraries, bookstores, lecture and theatrical halls were functioning there as well as various courses and groups.

Club is a public organization which voluntarily unites groups of people with the aim of communication connected by political, scientific, artistic, sports and other interests as well as leisure and entertainment. These places were mostly of closed, elite character.

In the 19th century the first more democratic, accessible to everyone clubs with a wider program of spending leisure time started appearing in Europe. Such clubs included: a Sunday school, a library, space for entertainment, such as sports and audience halls, billiard room and rooms for playing cards.

In Ukraine village and city cultural and educational buildings were often quite different in their visual and architecturally-spatial solutions. A traditional Ukrainian house as well as a church can be considered as prototypes of Ukrainian clubs in villages. The ones in the cities were mostly based on European patterns.

Social, economic and ideological conditions of each historical epoch make their own print on the types of public buildings and urban spaces, joints to them, providing them with a new social meaning and functional structure.

Therefore, in order to foresee the development of modern cultural centres, define their optimal functional structure and object and spatial solution it is necessary to analyse and use architectural experience, especially the one of the of the 19th – beginning of the 20th centuries when public buildings were becoming more popular on our territories as well as around the world.

The materials of the work present the main stages of formation of Ukrainian club buildings network. The rules of their location within the structure of residential areas as well as the peculiarities of their functional filling have been researched. The vision of the development of cultural centres in the future has been suggested based on the analysis of the experience of their design.

Key words: club; societies and unions; People's House.